

FRA ROCKER TIL AKADEMIKER

Line Lerche Mørck¹ og Peter Hansen²

Indeværende artikel bygger på et samarbejde mellem en forsker (Line) og en tidligere rocker (Peter), der sammen undersøger Peters livsførelse hen over ti måneder, hvor Peter samtidig er i politiets exit-program. Artiklen diskuterer betydningen af Line og Peters samarbejde og etiske overvejelser i relation til denne form for subjekt-subjekt-forskning, hvor udsatte medforskere inviteres ind som forskere og medforfattere. Ved hjælp af såkaldt moment-movement-metodologi analyserer artiklen forskellige situationer i dybden og herunder bevægelser i Peters sociale selvforståelse og ændrede livsførelse. Artiklens ambition er at komme til en dybere forståelse af den komplekse sociale og samfundsmæssige livssituation, som Peter befinder sig i under exit-forløbet. Artiklen analyserer dobbeltheder i politiets exit-program analyseret i relation til Peters væsentligste anliggender i livsførelsen: 1) at finde et trygt hjem til sin kone og kommende barn og 2) bevæge sig i retning af at blive mere akademiker. Artiklen analyserer, hvordan han sammen med andre formår at overleve og delvist overskride dobbeltheder, dilemmaer og helt umulige doublebind-situationer, som han gennemgår undervejs i exit-forløbet. Artiklen afrundes med en diskussion af, hvad der er betydningsfuldt, når vi samfundsmæssigt skal skabe bedre og mere meningsfulde bande-exit-processer.

1. Indledning

Mange af de (tidligere) rocker- og bandemedlemmer, der kæmper med at forlade det danske bande/rocker-miljø, udtrykker vrede og frustration over det etablerede systems bande-exit-programmer, som varetages i samarbejds-konstellationer af politi, kommune og kriminalforsorg. Pr 9. maj 2014 var 37 personer registreret som værende i politiets exit-indsats og 46 personer i kriminalforsorgens. Det vil sige, at knap 5 % af de 1.759 personer, der er registreret som tilknyttet en rocker- eller bandegruppering i Politiets Efterforskningsstøtte Database (PED), er en del af såkaldte etablerede exit-programmer. Der er også et mørketal, fordi nogle (potentielle) exit-kandidater

---

1 Line lerche Mørck er psykolog, ph.d. og lektor ved Danmarks Institut for Pædagogik og Uddannelse, DPU, Aarhus Universitet. Email: llm@edu.au.dk.

2 Peter Hansen er pseudonym af sikkerhedsgrunde.

fravælger det etablerede system og i stedet realiserer alternative exit-forløb (jf. Mørck, 2014, in press, 2015).

Denne artikel stiller skarpt på et samarbejde mellem en forsker (Line) og et tidligere fuldtidigt rockermedlem, som vi kalder Peter. Peter er i politiets exit-program, men realiserer samtidig det, man kan kalde et 'alternativ til exit' i samarbejde med Line. Vi er ligeledes artiklens to forfattere, der sammen udforsker Peters exit-proces og hans bevægelse "Fra rocker til akademiker". Artiklen italesætter et kollektivt 'vi', som henviser til os som forfattere, der på en og samme tid er (med)forskere og genstand for undersøgelse. Inspireret af kollektivt memory work (Haug, 1987, p. 45; Mørck et al., 2011, p. 46) forsøger vi at skabe en refleksiv distance ved at skrive om os selv i 'tredje person' som henholdsvis Line og Peter.

Artiklen fokuserer endvidere på betydningen af vores fælles refleksive samarbejde, et samarbejde, der over tid har fået flere betydninger og dermed multiple formål: 1) at undersøge bande-exit-processer som forløb over tid, 2) at bidrage til praksisudvikling af bande-exit-feltet, 3) at bidrage til at etablere et meningsfuldt civilt liv for Peter, og 4) at udvikle nye former for subjekt-subjekt-forskning, hvor udsatte medforskere inviteres ind i et mere ligeværdigt samarbejde. Vores samarbejde foregår med andre ord som del af såkaldte grænsefællesskaber (Mørck, 2006), hvor Peter og andre medforskere inviteres ind i fællesskaber, og hvor Peter sammen med andre kan bruge sine erfaringer til at bidrage produktivt til samfundet, med håbet om, at det kan bedre situationen for andre exit-kandidater og exit-professionelle (Mørck et al., 2013).

En exit-aftale i det etablerede system indeholder kriminalforsorgens eller politiets vurdering af klientens motivation og egnethed til at indgå i exit samt ideelt set hjælp i forhold til indsatsområder som bolig, økonomi, uddannelse, beskæftigelse, fritidsinteresser og sociale kompetencer, familie og netværk, fysisk og psykisk helbredtstilstand, misbrug, sikkerhed, fjernelse af bandetatoeringer samt støtte af en psykolog eller mentor (Pedersen, 2014a, p. 11). Som vi skal se i indeværende artikel, kan det dog i praksis være yderst begrænset, hvilken hjælp blandt disse indsatsområder, der rent faktisk realiseres gennem de etablerede exit-programmer. Libak Pedersen (2014a, p. 12) skriver, at flere mentorer eksempelvis nævner, at (en ny) bolig er den vigtigste indsats, for at exit-kandidaten kan komme videre, men at det samtidig er et stort problem at skaffe en bolig til de exit-kandidater, der gerne vil bo i storbyområderne. Således kan et konkret exit-forløb som Peters i indeværende artikel opleves som meget forskelligt fra den ideale beskrivelse.

1.1. Artiklens forfattere og samarbejdets udgangspunkt

Peters motivation for at forlade bande-rocker-miljøet opstår næsten to år forud for Line og Peters forsknings-samarbejde. Motivationen opstår, da Peter og hans kæreste begynder at tale om at få børn, de bliver gift, og Peter begynder derefter at arbejde målrettet med at udfase sin rolle i bandemiljøet. Peter sid-

der i fængsel, da han på tekst-tv læser om Lines forskning i alternativer til exit (Mørck, 2015, in press). Peter satser et 'long shot' og skriver et brev til Line: "Jeg troede det var nok at melde mig ud af den gruppering jeg dengang var medlem af, men jeg tog fejl, det er slet ikke nok. Jeg er nødt til at skabe en ny hverdag langt væk, med nye mennesker i et andet miljø, for her, i dette bliver jeg ved med at være en del af problemerne" (brev 28.2.14). Peter skriver også, at han føler, at Line "rammer hovedet på sømmet" med anbefalingen "send bandemedlemmer på højskole." (brev 28.2.14) Peter løslades kort efter, at han har skrevet en e-mail til Line, og de aftaler et interview, som bliver startskudtet til det ti måneder lange samarbejde, som vi udforsker i indeværende artikel. Peter giver udtryk for, at han gerne vil deltage i mere end blot et interview, så Line inviterer ham ind i forskellige akademiske fællesskaber på kandidatuddannelsen og ph.d.-uddannelsen ved Aarhus Universitet. Her får Peter adgang til at deltage som Lines forskerlærling, der forsker i sin egen proces, selv om han endnu ikke er optaget på universitetet. Det er i disse ti måneder, at Peter samtidig påbegynder et exit-forløb i politiets exit-program. Til at begynde med tegner exit-forløbet lovende, og det giver Peter håb for fremtiden, fordi politiet fortæller ham, at de vil hjælpe ham med at få en bolig i en ny by, hvis han for en tid flytter i sommerhus, væk fra verserende konflikter i sin gamle hjemby. Kort efter bliver Peters hustru gravid, og således er der i udgangspunktet mange gode grunde til, at Peter er meget motiveret for at komme videre og har et håb om, at det er muligt at etablere et nyt og meningsfuldt liv.

1.2. Artiklens opbygning

I afsnit 2 placeres denne artikel i relation til forskellig videnskabelig litteratur og forskningsfelter, som vores artikel delvist grænser op til eller overlapper. Vi skitserer ligeledes kort den meget begrænsede eksisterende danske forskning i exit fra bande- og rockermiljøet, en forskning, som vi arbejder videre fra og udvider med indeværende artikel.

I afsnit 3 præsenterer vi en oversigt over det empiriske materiale. Vi introducerer artiklens moment-movement-metodologi og analysetilgang. Vi udfolder artiklens hovedbegreber om dobbeltheder og dilemmaer i livsførelsens anliggender, og hvordan vi udvider den social-praksisteoretiske analyseramme med Laings (1969) begreb om doublebind-situationer.

I afsnit 4 diskuterer vi etik, og hvordan vores utraditionelle forsknings-samarbejde fordrer nye forståelser og diskussioner af, hvad der egentligt er mest etisk for Peter. Her lader vi os inspirere af Løgstrup (1956) med det formål at komme til en dybere og mere nuanceret forståelse af den særlige relation, den tillid og etiske fordring, der er på spil i vores samarbejde.

I afsnit 5 analyseres forskellige situationer og bevægelser i dybden som del af Peters ændrede livsførelse og sociale selvforståelse. Ambitionen er at komme til forståelse af den komplekse sociale og samfundsmæssige livssituation, som Peter befinder sig i under exit-forløbet. Artiklen analyserer dob-

beltheder i politiets exit-program i forhold til Peters mange anliggender, og hvordan han sammen med andre formår at overleve og delvist overskride forskellige aspekter af sine mange svære dilemmaer, dobbeltheder og de helt umulige doublebind-situationer, han oplever undervejs i exit-forløbet.

I afsnit 6 konkluderer og diskuterer vi artiklens bidrag i relation til anden forskning, herunder hvad der er betydningsfuldt, når vi samfundsmæssigt skal skabe bedre og mere meningsfulde bande-exit-processer.

2. State of the art

De danske bandeproblematikker, herunder arbejdet med såkaldt 'exit' i forhold til bander, er historisk set et meget nyt praksisfelt, der først de senere år har opnået politisk bevågenhed. Af samme grund er den danske forskning i 'bande-exit' meget begrænset, og den danske bandeforskning kritiseres generelt for at være overvejende skrivebordsarbejde (Jakobsen, 2012). Den danske bandeforskning kritiseres ligeledes for et fravær af empirisk forskning i (forebyggelse af) de danske rockergrupperinger (Lihme, 2012). Fuldmægtig Maria Libak Pedersen (2014a) har på vegne af Justitsministeriets forskningskontor publiceret en kortlægning af myndighedernes exit-indsatser baseret på skriftligt materiale og interviews med exit-medarbejdere i de lokale exit-enheder i politikredsene og i Direktoratet for Kriminalforsorgen samt på interview med exit-medarbejderne i fem kommuner i forskellige politikredse. Endvidere har Libak Pedersen (2014b) lavet en interviewundersøgelse med nuværende og tidligere bande-rocker-medlemmer og undersøgt medlemmernes motivation for at indgå i samt forlade disse miljøer. Ud over Mørck 2014 og Mørck 2015 (in press) er bande-rocker-exit-feltet således i dansk sammenhæng primært blevet undersøgt i regi af Justitsministeriet.

Det er vigtigt med mere uafhængig universitetsforskning, dvs. forskning, der produceres uafhængigt af det politiske niveau i Justitsministeriet, en forskning, der kritisk går i dybden med de mange dilemmaer i dette nye og omstridte praksisfelt, og som samtidig inkluderer førstepersonsperspektiver fra de berørte, dvs. (potentielle) brugere af såkaldte exit-programmer (Mørck et al., 2013; Mørck, 2014). I dansk sammenhæng har vi endnu ikke set forskning skrevet af tidligere rockere eller bandemedlemmer, her er indeværende artikel den første nogensinde.

Internationalt findes *Convict Criminology*, der betegnes som et teoretisk perspektiv inden for den klassiske kriminologi, hvor tidligere indsatte (der nu er uddannede akademikere) forsker på området (Richards, 2013). Et fællestrekk for tilgangen er, at den indsatte/kriminelles egen stemme og oplevelse sættes i fokus og gives værdi (Leyva & Bickel, 2011). Ligeledes behandles og redefineres de videnskabelige og etiske overvejelser omkring subjektivitet, når man som forsker har personlige erfaringer med det område, man undersøger (Murphy, 2007). Indeværende artikel kan siges at ligge i

forlængelse af *Convict Criminology*, idet vi også bedriver samfundskritisk forskning, der tager udgangspunkt i de berørtes perspektiver, i vores tilfælde med en (med-)forfatter og forsker, der samtidig gennemlever og udforsker en exit-proces. Men vores artikel og forskningsposition er alligevel særlig, da den ikke indeholder retrospektive overvejelser, men i stedet er en procesuel 'her og nu'-undersøgelse af exit-processen, som den opleves over tid. Det er ligeledes særligt for vores artikel, at forfatteren Peter har et ønske om at 'blive til som mere akademiker', men endnu ikke har gennemgået en formel akademisk uddannelse. Han bliver dog mere akademiker undervejs, bl.a. ved at deltage som medforsker, forskerlærling og medforfatter af indeværende artikel.

I det kriminologiske felt findes der internationalt også en række publikationer og forskning omhandlende *desistance from crime* (ophør med kriminalitet), der bl.a. fremhæver vigtigheden af at opfatte *desistance* som en kompleks forandringsproces, der ikke er lineær, men som snarere må opfattes som en zigzagbevægelse (Carlsson, 2012). I forandringsprocessen bør fokus lægges på at vedholde håb og ressourcer samt engagementet i nye fællesskaber (Birgden, 2015). I en dansk sammenhæng har Mørck (2014; 2015 in press) ligeledes beskrevet, hvordan muligheden for deltagelse i nye og meningsfulde fællesskaber er centralt, når man skal forstå bande-exit-processer.

3. Empirisk oversigt og metodologi

Artiklen bygger på et omfattende empirisk materiale, som udspringer af vores samarbejde omkring forskning, foredrag og artikel- og filmproduktion, og kombinerer dermed mange forskellige medier og kilder, oplistet i boks 1.

To interviews

29 audiologs og 28 videologs

E-mails mellem Line og Peter

Sms-udvekslinger

Syv fælles oplæg til undervisning, ph.d.-kursus, workshop og Foreningen for yngre kriminologer

Filmoptagelser

Tre minidokumentarfilm produceret i samarbejde med Fryshuset Danmark (er ikke udgivet, men to af filmene er blevet brugt i undervisningen på Aarhus Universitet)

Feltnoter

Breve

Boks 1: Empiri-oversigt

Audio- og videologs er en slags hverdagslivsoptagelser, som Peter selv optager på telefon, computer eller iPad, lige efter at han har oplevet en betydningsfuld situation. Peter prøver at optage dem hurtigt, "mens jeg stadig er varm," dvs. mens han stadig har følelserne og oplevelsen i kroppen. Det kan fx være i bilen på vej hjem fra et foredrag, han har lavet sammen med Line. Audiologsene varierer i længde fra 1.42 minutter til 10.13 min., og videologsene fra 0.40 min. til 49.15 minutter. Peter og Line har gennemlyttet samtlige logs og taget hurtige noter til dem. De mest betydningsfulde logs har fået navne, så de kan genkaldes, og Peter har siden da transskriberet ca. ti af de mest betydningsfulde logs.

Det omfattende empiriske materiale betyder, at vi har haft mange betydningsfulde situationer at udvælge analys materialet fra. Vi har fortløbende foretaget en kritisk vurdering for at fravælge empiri, der eventuelt kunne bringe os forskere i fare. Således er det ikke al empiri, der er egnet til at blive gengivet i en offentlig artikel.

3.1. *Etnografisk moment-movement-metodologi*

Vores tilgang er grundlæggende en tværvidenskabelig social praksisteori om overskridende læring, der bygger videre på især kritisk psykologi og situeret læringsteori. Tilgangen, som udforsker læring og delvis overskridelse af marginalisering, er udfoldet andre steder (fx i Mørck, 2006) og som nævnt ovenfor også specifikt i relation til bande-exit (Mørck, 2014; in press, 2015). Når vi nedenfor analyserer overskridende læring og overskridende handlemuligheder, skal det forstås, som at det er læring og handlemuligheder, der bidrager til *delvis overskridelse* af Peters marginale position:

Delvis overskridelse af marginalisering består af mange små skridt og modsætningsfulde, komplekse forandringer, der foregår i og på tværs af mange forskellige handlesammenhænge og praksisfællesskaber. (Mørck, 2006, p. 30)

Vi trækker således på kritisk-psykologiske begreber om daglig livsførelse og subjekt-subjekt-relationer (Holzkamp, 1998; 2013; Osterkamp, 2000) til at begribe de (kollektive) kampe, Peter kæmper for at udvide andelen i rådigheden over egne livsbetingelser. Nedenfor i analysen anvender vi Jean Laves begreb om telos som bevægelsesretning, fordi dette begreb tilbyder mulighed for at fokusere på:

Bevægelse i en retning, mulighederne for at trænge dybere ned, blive mere af noget, foretage sig ting anderledes på måder, der gradvist ændrer ved, hvordan man er objektivt, hvorledes man forstås af andre, og hvorledes man forstår sig selv som et socialt placeret subjekt. (Lave, 1999, p. 50)

Bevægelse ses også i relation til processer af at komme til (ændret) forståelse med sig selv, vi og andre (Mørck, 2006, p. 46). Hermed undersøges Peters kontinuerlige formation af identitet; hvordan han bliver til som mere af noget og mindre af noget andet (Mørck, 2006, p. 43). Med den kritisk-psykologiske forståelse af livsførelse understreges det, at det gælder om at komme til forståelse med Peters førstepersonsperspektiv og hans emotionelle befindende sig i forskellige situationer, hans handlegrunde (Holzkamp, 2013) og anliggender (Dreier, 2008):

Anliggende er en analytisk kategori inden for kritisk psykologi, der inkluderer det, der giver mening (“matters”), og som er vigtigt i forståelsen af individets daglige livsførelse. [Dette] inkluderer, at en person forfølger forskellige anliggender i forskellige handlesammenhænge (Dreier, 2008). En handlesammenhæng kan imidlertid også have forskellig betydning for den daglige livsførelse alt afhængigt af personens anliggender, orientering og lokale ståsted på et givent tidspunkt. Den analytiske kategori anliggende foretrækkes frem for begrebet om det egentlige liv, fordi det faciliterer en mere praksisbaseret forståelse og mere kompleks analyse af, hvad der giver mere eller mindre mening og har betydning for personen og hans fællesskaber. Det faciliterer nye muligheder for at analysere konfliktuelle anliggender for såvel personen som hans kollektive subjekter (fx hans familie). (vores oversættelse, Hybholt & Mørck, 2015, p. 5)

I såvel interviews som audio- og videologs har den grundlæggende tilgang således været en kritisk psykologisk dybdegående førstepersonsperspektivbeskrivelse af anliggender i *betydningsfulde* situationer i Peters daglige livsførelse. Ifølge kritisk psykologi er den daglige livsførelse fyldt med dobbeltheder, dilemmaer, konflikter og modsætninger:

Dobeltheder forstår vi som dilemmaer, konflikter og modsætninger i den daglige livsførelse [analysen behandler], hvordan cykliske/kontinuerlige rutiner har betydning, giver mening i livet, men samtidig også kan stå i konflikt eller i modsætning til andre anliggender og aspekter af mening, der varierer over tid. (vores oversættelse, Hybholt & Mørck, 2015, p. 1)

I analysen nedenfor fokuserer vi *både* på *kontinuitet* i livsførelsen, fx anliggender, der fortsat er gældende, og *bevægelser* i form af ændringer og *brud* i livsførelsens anliggender, indhold og struktur/form. Vi undersøger, hvilken betydning kontinuiteten og bruddene/ændringerne har for Peters anliggende og rettetheder (jf. Lave om telos ovenfor), der kommer til udtryk emotionelt som fx lyst til at deltage i projekter, længsel efter nogen at snakke med og/eller vrede, frustration og stress som følge af exit-programmets svigt. Som

vi skal se, fylder en kontinuerlig følelse af, at hans deltagelse i exit-programmet er meningsløs og intet giver ham – set i relation til realiseringen af hans primære anliggender: 1) at finde et trygt hjem for sin kone og kommende barn, 2) at samle kvote to-point, så han kan blive optaget på universitetet, blive studerende og dermed mere akademiker.

Der er ligheder til Carlsson (2012), der også udforsker transformation i livet i relation til unge mænds afholdenhed fra kriminalitet (desistance), herunder ændringer i maskuliniteten på vej til at blive mere voksen. Men til forskel fra Carlssons (2012) narrative, livsforløbs- og livshistoriske interviews, som er bagudskuende (retrospective), så fokuserer vores etnografiske moment-movement-tilgang på betydninger i den aktuelle livsførelse her og nu, i de ti måneder, hvor Peter er engageret i at ændre livsførelse og identitet fra rocker til at blive mere akademiker og far. Vores metodologiske tilgang er også inspireret af kollektivt biografarbejde: Ligesom hos Davies & Gannon (2006) udforskes der kropsligt sansede situationer og bevægelser, der har betydning og giver mening for Peter. Vi har ligeledes lånt termen *mo(ve)ment* fra Davies & Gannon (2006, p. x). Men vi kalder vores tilgang *mo(ve)ment etnografi* (Mørck, 2014; in press, 2015; Kristensen & Mørck, in press, 2015), fordi vi i modsætning til Frigga Haugs og Bronwyn Davies' kollektive biografarbejde/kollektive memory work (beskrevet i Mørck et al., 2011) som nævnt arbejder med den *aktuelle* livsførelse (dvs. i nutid), og fordi vi kombinerer mange forskellige empiriske kilder (jf. boks 1, ovenfor). Vi noterer eksempelvis datoerne for logs, interviews mv., således at ændringerne kan forankres i konkret tid, når vi udforsker de betydningsfulde situationer og bevægelser i Peters ændrede livsførelse. Artiklens metodologiske udgangspunkt er grundlæggende eksplorerende, således at betydningsfulde situationer/moments undersøges, herunder hvordan Peters handlegrunde og handleevne (re) produceres, dvs. henholdsvis udvides og/eller forstyrres og begrænses. De betydningsfulde moments omhandler bl.a. dobbeltheder ved forskellige anliggender i livsførelsen samt doublebind-situationer, der uddybes nedenfor.

3.2. Doublebind-hypotesen

Da vi begyndte at analysere de betydningsfulde anliggender og moments i Peters livsførelse, måtte vi sande, at der var særlige situationer, hvor vores social-praksisteoretiske begreber om dobbeltheder i livsførelsens anliggender, herunder den kritisk-psykologiske forståelse af altid at analysere spændingsforholdet mellem problemer/dilemmaer og handlemuligheder, ikke rigtigt var dækkende. Dette gjaldt eksempelvis i det tidlige efterår, hvor Peter var så presset, at han begyndte at få psykotiske symptomer, dvs. at han så og hørte ting, som han samtidig vidste, ikke eksisterede. Han bevægede sig ind i et nyt grænseland, hvor han var på nippet til at opgive håbet om en civil fremtid:

Der er ingen fremtid for mig i jeres verden, når ikke engang jeg kan komme væk herfra. Det har været ansvarsløst af mig at fokusere på andet

end netop den ene opgave [at få en bolig], når jeg bedre end nogen anden ved, hvad der står på spil. Jeg burde for længst have set, at der ikke var noget hjælp at hente den vej, det har stået på siden 5. marts, og efter utallige møder, aftaler, projekter, køreture og jeg ved ikke hvad, så er jeg lige præcis på samme punkt, som da jeg blev løsladt. (sms, d. 1.9.14)

Her har vi brug for at udvide den kritisk-psykologiske forståelse af dobbeltheder i livsførelsens anliggender med begreber, der kan hjælpe os med at komme til en dybere forståelse af Peters *følelse* af dette grænseland mellem væren og ikke-væren, som Laing omtaler således:

De, som ikke fra egen oplevelse ved, hvilket helvede dette grænseland mellem væren og ikke-væren kan blive, må strække deres forestillingsevne til det yderste. Men det er det vi har vores forestillingsevne til. (Laing, 1969, p. 32)

Laings (1969) begreb om doublebind-situationer rammer dybere i forståelsen og beskrivelsen af følelsen af fastlåshed, at nå en mur – hvor der ikke længere er plads til de anliggender, som Peter finder dybt meningsfulde: “Der er ingen fremtid for mig i jeres verden”, “Jeg burde for længst have set, at der ikke var noget hjælp at hente den vej.” Det at tiden går – uden at boligsituationen rykker på sig – samt at Peter overvældes af disse meget svære og mange dobbeltheder samtidig, medvirker til, at hans store engagement og motivation i forhold til at deltage i de akademiske fællesskaber, som Line inviterer ind til, giver ham følelsen af, at det *kan* han ikke. Peter overvældes af en følelse af ‘fastlåshed’, der lukker ned for alle handlemulighederne, der lukker ned for energien til at køre ind til fællesskaberne, og som lukker ned for troen på, at der er en mulig civil fremtid. R. D. Laing (1969) trækker på Bateson, Jackson, Haley og Weakland (1956), når han introducerer doublebind-hypotesen om en ‘ligemeget-hvad-du-gør-kan-du-ikke-vinde’-situation, som også omtales som en ‘skakmat-situation’. Skizofreni eller psykotiske symptomer forstås som en “speciel strategi, som et menneske finder på for at kunne leve i en situation, som er umulig at leve i” (Laing, 1969, p. 85). I lighed med Laing beskriver Peter også i forbindelse med planlægningen af et af vores foredrag, at hans oplevelse af exit-processen føles som at “gå gennem helvede.” Laing (1969, p. 86) skriver, at det ikke er muligt at beskrive en skakmat-situation med “nogle få ord,” fordi man skal “fatte hele situationen, før man kan forstå, at intet træk er muligt, og at det er lige så uudholdeligt ikke at foretage noget træk” (Laing, 1969, p. 86). Line prøver at sætte ord på Peters yderst komplekse situation, og på daværende tidspunkt anvender hun den kritisk-psykologiske terminologi om ‘mange dobbeltheder’. Line prøver at vise, at hun forstår hans dybe frustration, ved at beskrive dobbelthederne konkret i relation til Peters aktuelle livssituation og de mange forskellige parter, der har betydning i situationen:

Hvis vi beskriver de helt urimelige dobbeltheder, det indebærer at blive i [by] – som du selv formulerede det – fanget i krydsild mellem grupperinger, pga. at måtte bo [klods op ad det gamle samlingssted], presset økonomisk, fordi told og skat og banken trækker mere end 2/3 af din indkomst, presset til at deltage i en lang række møder lokalt [med kriminalforsorgen, revisor, kommunen, psykiatrien og politiets exit], som hidtil ikke har givet dig nogle resultater, og tilmed forsøges afpresset af bøller – og hele tiden må leve med frygten om, hvorvidt fredsaftalen holder, og har en højgravid kone, der tidligere har været sygemeldt med angst og har brug for at komme videre i tryghed – og så har vi kun nævnt nogle af dobbelthederne. (1.9.14, sms-besked fra Line til Peter)

Vi deler imidlertid Laings betragtning, at det er umuligt at sætte sig ind i og med ord formidle den overvældende følelse af fastlåshed, som en double-bind-situation udgør, herunder hvordan det konkret og kropsligt opleves fra Peters førstepersonsperspektiv. Alligevel er det artiklens ambition at forsøge at komme til en dybere forståelse af alle disse komplekse dobbeltheder, modsætninger og dilemmaer i Peters anliggender i livsførelsen under den ti måneder lange exit-proces. En sådan dybdeforståelse og videreformidling forudsætter imidlertid en adgang til meget personlige og følsomme situationer og dermed grundig etisk refleksion. Som vi skal se i næste afsnit, fik dette os til at fordybe os i K. E. Løgstrup.

4. Etik – tillid og den etiske fordring

I dette afsnit reflekterer vi vores samarbejde, herunder dybden i den tillid, Peter viser ved at give Line adgang til de mange logs om sensitive og betydningsfulde situationer i hans livsførelse, samt den etiske fordring, Line i mødet med Peter føler sig kaldet til, når hun bliver givet denne tillid.

4.1. Den etiske fordring – en diskussion med Løgstrup

Peter fremhæver netop Løgstrup, da han kommenterer et meget tidligt, første udkast til indeværende artikel.

Jeg læste afsnittet vedr. K. E. Løgstrup, *Den etiske fordring*, Gyldendal, 1956, igennem to gange, og det gjorde et stort indtryk på mig. Første gang, jeg læste ind over “konceptet”, fangede jeg ikke betydningen af det. Da jeg læste citatet efterfølgende: “Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre uden at han holder noget af dets liv i sin hånd. Det kan være meget lidt, en forbigående stemning, en oplagthed, man får til at visne, eller som man vækker, en lede man uddyber eller hæver. Men det kan også være forfærdende meget, så det simpelthen står til den enkelte, om den andens liv lykkes eller ej” (Løgstrup, 1956, p. 25)

slog det mig, at her var der virkelig noget, jeg skulle forstå. Jeg måtte derfor læse hele afsnittet forfra igen, og med det samme gik jeg ind og åbnede dette dokument. Til dels for at notere mig referencen, men i langt større grad for i processen at skrive om det til dig, at arbejde med det. (Peter, 21.12.14)

Løgstrup (1956) skriver følgende om relationen mellem den viste tillid og den etiske fordring:

Så vist som et menneske med den tillid, det viser eller begærer, giver mere eller mindre af sit liv i den andens hånd, så vist hører fordringen om at tage vare på det liv med til vor tilværelse sådan som den nu engang er. Hvor meget eller hvor lidt der står på spil for et menneske i den tillid, det viser, er selvsagt uhyre forskelligt. Det beror på mange forskellige faktorer, på den enkeltes psykiske konstitution og øjeblikkelige befindende, på situationen, der ikke mindst er bestemt af, hvem og hvordan den anden er. Men hvorom alting er, betyder det, at der i et hvilket som helst møde mellem mennesker ligger en uudtalt fordring, uanset under hvilke omstændigheder mødet finder sted og hvilken karakter det har. (Løgstrup, 1956, p. 27).

Line giver Peter bogen *Den etiske fordring* i julegave og deler i samme omgang følgende refleksioner om, hvilke forskelle og ligheder hun umiddelbart ser i Løgstrups beskrivelse af den etiske fordring som tavs/uudtalt, spontan, ensidig og radikal:

Den etiske fordring var *uudtalt* for os begge: Jeg lærte af din kommentar på ph.d.-kurset, at for dit vedkommende havde du i vores møde et håb om, at jeg kunne hjælpe dig med at komme ind på universitetet, men du lod det forblive uudtalt, således at det aldrig blev udtrykt som tydelig forventning. [...] For mit vedkommende var den etiske fordring også *uudtalt* og *spontan* – det var ikke noget, jeg havde planlagt, eller et ideal, som jeg bevidst tilstræbte endsige kendte inden vores møde – erkendelsen om den etiske fordring opstod langsomt som del af vores samarbejde. (brev til Peter, d. 27.12.14)

Vores samarbejde er heller ikke ensidigt for Peter. I en log beskriver han en følelse af et gensidigt fælles ansvar og en følelse af at svigte sig selv og den anden i de situationer, hvor han ikke kan skabe plads i livsførelsen til at køre den lange vej ind på universitetet:

Det giver mig så meget, når jeg laver de her ting [at deltage i interviews, workshop og modul D-undervisning], og når jeg ligger og kigger på [modul D] beskrivelsen af det her nu, får jeg dårlig samvittighed. Jeg føler, jeg svigter ... jeg ved ikke, om jeg svigter mig selv ... eller om jeg

svigter Line. Jeg føler bare, at jeg bør gøre det, og det frustrerer mig endeløst, at jeg er forhindret i at gøre det. (log, d. 21.9.14)

Løgstrup betegner ligeledes fordringen som *radikal* (Løgstrup, 1956, del III, p. 56-57), dvs. at den er et ganske ubetinget krav om uselviskhed.” (Fink, 2010, p. 317). Frem for uselvisk forstår vi vores samarbejde som fælles projekter, baseret på fælles interesser, som vi begge får noget ud af og lærer noget af. Den kritiske psykologis begreb om fælles interesser adskiller sig fra såkaldte særinteresser. Kriteriet er, at samarbejdet også er i samfundets almene interesse, dvs. at arbejdet ikke må foregå på bekostning af andre (jf. Mørck & Huniche, 2006; Mørck, 2015, in press). De relationer, der skabes, når man samarbejder omkring fælles interesser, betegnes også subjekt-subjekt-relationer, som igen adskiller sig fra såkaldte subjekt-objekt-relationer, hvor man behandler den anden som et objekt/et instrument – én, man bruger som middel til sin egen sag eller særinteresse. Idealet i vores forsknings-samarbejde er at interpellere, anerkende og genkende den anden (medforskeren) som menneske (se også Nissen, 2012). Her ligner vores kritisk-psykologiske praksisforskning Brotherton og Barrios’ (2004) bandeforskning, hvor de med inspiration fra bl.a. Paulo Freire fremhæver tre mål: 1) humanizing subjects, 2) contributing to social reform and social justice, and 3) creating conditions for a dialogical relationship between researchers and research participants (Brotherton & Barrios, 2004, p. 4).

4.2. Datatilsynets etiske retningslinjer og ‘beyond’

Vi arbejder i forlængelse af datatilsynets etiske retningslinjer, ved at Peter optræder anonymt og med dæknavn, vi har undladt at skrive, hvilke(n) gruppering(er) han har været del af, hvor han kommer fra og bor, og hans alder. Men som vi skal se, udfordrer vores samarbejde også datatilsynets etiske retningslinjer om anonymitet, bl.a. ved at Peter deltager aktivt i miljøet på universitetet for dermed at blive mere akademiker og ved at han i samarbejdet med Fryshuset Danmark har medvirket i en ikke-offentliggjort film om sin proces og kompleksiteterne omkring, hvad der er etisk for netop ham. I disse film og oplæg har de studerende kunnet se hans ansigt og tatoeringer, ligesom de studerende har tiltalt ham med hans rigtige fornavn.

Peter er fra samarbejdets begyndelse blevet gjort opmærksom på, skriftligt og mundtligt, at han har ret til, til enhver tid, at sige nej og/eller trække sig fra samarbejdet (forskerkodeks udarbejdet af Line Lerche Mørck og Lone Maj Clausen, 8.4.14). Ligeledes er indholdet i vores samarbejde kontinuerligt blevet forhandlet med hvert nyt projekt, og det er fortløbende blevet understreget af Line, at det er helt legitimt, at Peter siger fra.

Dorte Kousholt fremhæver en etisk fordring i relation til den betydning, det har for de involverede at blive inddraget i forskningsprocessen:

Fordringen om at inddrage mennesker som subjekter i forskningsprocessen er ikke bare en måde at skabe viden på, men også en etisk grundholdning om respekt og ligeværdighed i forskningen. Som forsker får man en betydning for de mennesker, man inddrager i forskningsprocessen, der nødvendigvis må reflekteres. (Kousholt, 2006, p. 73)

Ifølge Wyatt og Davies (2011, p. 106) tager etik afsæt i en åbenhed over for de andre og i den mulighed, at man selv kan blive til på nye måder, i og med at man kommer til forståelse med de andre og andre måder at være til på. Man kan sige, at Peters involvering i universitetsmiljøet netop fremmer hans muligheder for at blive til som akademiker (et for ham vigtigt anliggende), så selv om det delvist bryder med datatilsynets etiske retningslinjer om anonymitet, så ser vi denne involvering som etisk forsvarlig og mere 'rigtig' for ham.

I afsnit 6.1 vender vi tilbage til betydningen af, at Peter deltager i forskningsprocessen og i vores mange forskelligartede projekter og samarbejder, samtidig med at vi diskuterer, hvad det betyder, at vi udfordrer og udvider grænserne for, hvad der ses som legitim og god forskning.

5. Analyse

Analysen er opdelt i tre afsnit. I første del, 5.1, analyseres to logs, hvor Peter forholder sig reflektivt til sine bevægelsesretninger, processen fra rocker til akademiker; der analyseres dilemmaer forstået som konfliktuelle anliggender, når han indimellem føler sig splittet imellem det, han formulerer som sit gamle rocker-jeg 'Jack' og sit nye jeg 'Peter'. I anden del, 5.2, analyseres, hvilke aspekter af livsførelsens anliggender, der henholdsvis reproduceres, (ikke) realiseres og/eller eventuelt ændres. I sidste analysedel, afsnit 5.3, analyseres andre kollektive overskridende handlemuligheder, der medvirker til, at dilemmaer og de svære doublebinds henholdsvis reproduceres eller langsomt løses og delvist overskrides.

5.1. At arbejde reflekteret med bevægelserne og dobbelthederne i logs – giver Peter følelsen af en mulig civil fremtid

Nedenfor analyseres to af de logs, hvor Peter mest indgående forholder sig reflektivt til bevægelsen fra rocker til akademiker. Vi analyserer Peters oplevelser af handlemuligheder og handlegrunde, herunder hvordan Peter reflektivt forholder sig til det, han formulerer som sit gamle rocker-jeg, som han kalder 'Jack', og sit nye jeg som civilist 'Peter'. Peter arbejder med sig selv ved reflektivt at sætte sit gamle rocker-jeg 'i kasse'. Peter forklarer i loggen, at han normalt er modstander af at fjerne nuancerne ved at putte personer ned i afgrænsede kasser, men i disse logs hjælper den reflektive kasseinddeling ham med at arbejde bevidst med at blive til som mindre

rocker. Via det vedvarende refleksive arbejde håber han at blive bedre til at undgå at reproducere det gamle 'rocker-jeg' og dermed blive mere af sit nye jeg som 'Peter', der kan forholde sig refleksivt og mere 'neutralt' i potentielle konfliktsituationer.

Peters refleksive arbejde er synligt i den log, han kalder "Sp(1)itting on the street", hvor han beskriver, hvordan han arbejder med at sætte sig et mål ved at vurdere hver enkelt situation – og hvilken retning forskellige handlemuligheder vil bevæge ham i. Peter forholder sig reflekteret, ud fra et anliggende om ikke at begrænse sin mulighed for at bevæge sig i retning af at blive studerende og akademiker. Det er også et væsentlig anliggende for Peter at undgå at reproducere identiteten som rocker. Peter kommer også til dybere forståelse med sig selv og sin ændringsproces ved at reflektere over ændringer i sine følelser og handlegrunde: "Før havde jeg en meget brændende følelse af, at hvis noget skulle gøres, skulle det gøres her og nu, og det var meget vigtigt for mig, det kunne ikke vente, hvorfor jeg nogle gange fik lavet nogle vanvittige ting. Men den følelse har jeg slet ikke nu." Han analyserer bevægelsesretninger og telos, som ligger i forlængelse af hans anliggende om at blive til en, der kan abstrahere fuldstændig fra den slags situationer og forholde sig helt neutralt til dem. Refleksionerne omhandler følgende case:

Jeg har netop bakket bilen ud og skal til at køre af sted, da der kommer tre unge gutter gående. Den ene af dem er en udlænding med en attitude, som jeg umiddelbart genkender fra miljøet. De ligner alle tre nogle unge rødder på omkring 18-20 år, og som jeg antager arbejder oppe på [et område], hvor der sælges hash. Så den ene af dem, udlændingen, ham med mest attitude, alfahannen i deres lille gruppe, kigger over på mig, holder øjenkontakten, kigger væk og spytter så derefter meget demonstrativt på jorden foran bilen. [Peters hustru Christine] kigger på mig med det samme, og jeg ved ... pause og suk. Jeg kigger så på [Christine] og siger til hende: "Hold da op, det sku' lige være sket for et år siden." Min normale adfærd havde været at sætte bilen i park, hoppe ud af den, gå over til ham, køre ham en på skallen, og motorsmadre hans kammerater. [...]

Men det gør jeg ikke i dag. Så imens de tøffer videre, siger jeg så til [Christine], at jeg har godt nok konfliktfyldte tanker lige nu må jeg indrømme, hvorpå hun så siger til mig: "Jeg vil ikke tænke mindre om dig, hvis ikke du handler på det." Og det ramte mig lidt. For jeg kan ikke lade være med at tænke, at ved netop at sige det, at bringe det på bane, kan det jo være, netop fordi hun vil gøre det (tænke mindre om mig). Hvorfor skulle hun ellers tænke på det til at starte med. Jeg vælger så ikke at gøre noget, og jeg har ikke rigtig lyst til det heller, hvis jeg skal være ærlig. [...]

Jeg mødes så med en, der hedder [Morten], en gammel [eksrocker, der også har forladt samme gruppering] nede i træningscenteret. Vi træner samme sted. Jeg nævner så situationen for ham, og han siger: "NÅ – så blev de smadret," og jeg svarer nej, det gjorde de faktisk ikke. "Nå, hvad gjorde du så?". Jeg gjorde faktisk ikke noget. Nå, gjorde du slet ingenting overhovedet. Nej, det gjorde jeg sgu godt nok ikke. Nå, de skulle bare have haft nogen på hovedet med det samme. Og hele den tid er hans kæreste ved siden af ham, hvor hun observerer lidt, hvad der foregår i dialogen imellem [Morten] og mig. Jeg var [i en ledende position over Morten] før, så jeg ved udmærket godt, hvad jeg ville have forventet, og hvad der ville have været sket før, så jeg prøver at sige til ham, at for mig at gøre det, vil ikke være et problem. Det er jo sådan, jeg har håndteret situationerne i mit voksenliv, så jeg er vant til det. Det vil blot indebære at træde ad en vej, som vil føre mig et andet sted hen, end hvor mit mål befinder sig. Men det kan han ikke forstå. Og der kan jeg mærke, at det, at jeg ikke kan få ham til at forstå det, og at jeg kan mærke på ham, at han tænker, om jeg er blevet blød, får mig til at sige: "at måske har det nok noget at gøre med [Morten] at de er så unge, havde det været en på din alder, der havde opført sig sådan, havde jeg nok knust hans ansigt med en håndvægt med det samme". (Log: 27.10.2014: "Sp(l)itting on the street")

Bevægelsesretningen 'mere ro' og mere akademiker er grundlæggende fremtrædende i den handlemulighed, Peter realiserer her, nemlig at tage hjem og lave en log om situationen. Telos er ligeledes tydeligt i Peters længsel, stræben efter og håb om, at den manglende følelse af kropslig lyst og den vedvarende refleksive forholden sig til egne følelser i forhold til de andres reaktioner (hustruen Christines og eksrockerens Mortens) er tegn på, at han har bevæget sig i retning af at blive til som 'mere civilist' og 'mindre rocker'. I loggen reflekterer han ligeledes ændringerne i sig selv, hvordan han tidligere har været meget drevet af sine kropslige følelser, og hvordan han nu forholder sig mere refleksivt til det, dels ved i situationen at dele det med Christine og senere eksrockeren. Han reflekterer, hvordan dialogen med disse betydningsfulde parter bidrager til følelsen af en ny dobbelthet: længslen efter en mere utvetydig afstandstagen fra hans tidligere rocker-deltagelsesmåde og en mere tydelig anerkendelse af det positive i hans ændring. Det frustrerer ham, at eksrockeren ikke anerkender og forstår hans nye jeg, hans nye anliggende, selv om han prøver at forklare det. I denne manglende anerkendelse og forståelse af hans nye jeg kommer han paradoksalt nok til at reproducere sit gamle rocker-jeg ved at skulle bevise, at han ikke er blevet svag. Han kommer dermed til at reproducere en særlig rocker-maskulinitet, hvor det handler om at magtpositionere sig som stærkest. Peter reflekterer med forundring det frustrerende ved, at han stadig har brug for at positionere sig som farlig og stærk over for eksrockeren Morten i træningscenteret, og han noterer det til

sig selv som en bevægelsesretning og som et mål, han vil arbejde videre med, nemlig at blive til som en, der kan forholde sig helt neutralt og reflektivt i nye fremtidige situationer, hvor han igen vil møde nogle fra det gamle miljø, der vil lægge op til at interpellere ham som rocker. Peter bider ligeledes mærke i, at Christines og eksrockerenes reaktion frustrerede ham mere end selve situationen med drengene og 'den spyttende alfahan'.

Situationen afspejler således en længsel efter at være omgivet af mennesker, der anerkender hans nye mere reflektive og rolige jeg som Peter og en længsel efter at blive interPELLERET og genkendt i sin nye position – og ikke blive genkendt og interPELLERET i retning af den gamle position som rocker. Denne meget præcise og nuancerede refleksion afspejler, at Peter er bevidst om, at der i fremtiden vil være tilsvarende kampe i livsførelsen, men at han ved at kæmpe disse kampe på en overskridende og reflekterende måde i sit daglige liv og i sine logs fortsat kan bevæge sig i retning af at blive mere akademiker, mere reflekteret og få mere overskud til at rumme folks fejl. Nedenfor ser vi, at der er en vis kontinuitet i kampene, dobbelthederne og i hans akademiske forhold til sig, i forhold til en log fra 5. juni, hvor Peter beskriver bevægelsesretningerne således:

Før var jeg meget pågående og meget frembrusende, og hvis nogen sagde noget til mig, så var jeg meget hurtig til at reagere på det og sætte folk på plads. Jeg mener ikke rent fysisk, men hvis nogen irriterede mig, så var jeg meget hurtig til at reagere på det, og jeg blev meget hurtigt sur. Jeg tror mest, det var på grund af, at jeg var stresset, og fordi det at være [i Jacks position] tvang mig til at køre alt i en dikotomisk tankegang, hvor det var sort/hvidt, enten-eller – alting skulle være paragraf-rytteri. Hvis nogen lavede en fejl, så slog jeg hårdt ned på det med det samme. Nu er jeg ikke længere i [gruppering] og føler ikke længere behov for at være på den måde. Og det gør alt andet lige, at jeg pludselig virker mere forstående og imødekommende, og jeg virker mindre aggressiv. Virker mere fleksibel og behagelig, men alt det her gør også, at jeg virker bange. Som om at efter at jeg ikke længere er i [gruppering], så har jeg ikke andet valg end at være flink. (Log, 5.6.14)

Peter forholder sig bevidst til den nye dobbelthed, som vedrører at finde en ny og respekteret maskulinitet: "at jeg er mere modtagelig over for situationer, som vil underminere den autoritet, jeg har tilbage," som vi ligeledes kan genkende i casen med eksrockeren [Morten] ovenfor.

Peter bruger fortløbende moment-movement-metodologien til at forholde sig bevidst til disse ændringer i identitet, maskulinitet og medfølgende dobbeltheder:

[jeg tror] at jeg bliver så vred, fordi at de trykker på nogle ting i mig, hvor jeg føler mig usikker, og så reagerer jeg ved at overkompensere for

det og blive ekstra vred. Og det bliver jeg opmærksom på i forbindelse med det at tale med Line vedrørende moment-movement [...] som jeg nu bruger til at prøve at beskrive situationerne, at det er en vigtig situation, fordi der handler jeg på en måde, som er meget uhensigtsmæssig, og der skal jeg jo lære hvorfor. Hvorfor blev jeg så sur – det har jeg en ide om nu. (Log, 5.6.2014)

Peter forholder sig således bevidst til, hvordan det at give afkald på den gamle maskulinitet, som gav en særlig autoritet, skaber en ny følelse af usikkerhed, som også producerer vrede. Men i samme log lægger Peter også kimen til en ny form for maskulinitet, der i høj grad anerkendes i de nye akademiske miljøer, som han er på vej ind i:

Det her med at sidde her klokken ... 22:16, og jeg har haft en lang arbejdsdag på [byggeprojekt]. Den følelse ved at sidde her nu, og det er helt stille, og jeg sidder og arbejder på computeren og forbereder mig til de her foredrag ... det gør et eller andet ... det giver mig en følelse af, at det ville være muligt for mig, ud over et studie, at lave mere i denne genre. Altså at der er en mulighed for en civil fremtid for mig et eller andet sted derude. (Log, 5.6.2014).

Således realiserer Peter ikke blot tilblivelsen som reflekteret akademiker i situationerne, hvor han undlader at reproducere den gamle rocker-maskulinitet. Han gør det ligeledes, når han indtaler de analyserede logs, hvor han reflekterer de nye anliggender, som han forfølger, mens han stadig har den betydningsfulde situation i kroppen. Men det, der for alvor giver ham håbet om realiseringen af en civil fremtid (inklusive en maskulinitet, der kan erstatte rockermaskuliniteten, der er baseret på magt og frygt), det er, når han sidder i stilhed og arbejder ved computeren, hvor han forbereder foredrag, som han skal lave sammen med Line. Det giver ham følelsen af, at han kan blive mere end blot at være en studerende, at han kan blive til noget, der giver ekstraordinær mening, og det giver håb.

5.2. Kontinuitet, brud, problemer og handlemuligheder i Peters livsførelse og exit-proces

Arbejdet med analyse af Peters livsførelse begynder forsommeren 2014, hvor Peter spørger til begrebet kontinuitet og dis-kontinuitet i en e-mail. Line svarer ham ved at lave en begyndende analyse af kontinuitet og ændringer i hans livsførelse. Peter spørger til, om det, at han lægger pauser ind væk fra sin ægtefælle Christine, i de tidsrum, han tidligere havde vagter for sin gruppering, om det kan forstås som, at han forsøger at (gen)skabe sig rammer, som minder om hans gamle rammer, fordi han endnu ikke kan relatere til den nye praksisideologi, det civile samfund rummer. Line svarer, at hun dels ser en kontinuitet i de pauser, på den måde, at Peter og Christine kan

savne hinanden, ligesom de gjorde dengang, han var væk for at tage sine vagter. Men der er også en forskel, i og med at Peter ikke længere bruger tiden med sin gruppering, men i stedet bruger tiden til at blive mere akademiker, fx skrive mails om teoretiske begreber til en forsker (Line), slappe af og dermed få tid til at fordybe sig i nye akademiske ting – så der er både kontinuitet og diskontinuitet, fordi pauserne nu bruges til at skabe rum til realiseringen af Peters nye anliggende: at blive mere akademiker. Så i stedet for at forstå processen som værende et entydigt markant skift fra et liv i bande-rockermiljøet til et liv i en civil verden, så analyserer vi med livsførelsestilgangen de nye anliggender, der kommer til at fylde mere, herunder de forskellige og delvist overlappende fællesskaber, som har betydning i Peters ændrede livsførelse, som nu får en anden betydning, end de havde i Jacks liv som rocker. Nogle af fællesskaberne udgør en vis kontinuitet fra Peters tidligere liv som 'Jack': Det er familiefællesskabet med Christine, fællesskabet med den bedste ven – begge dele i kontinuitet med det tidligere liv, hvilket betyder, at de langsomt også sammen skal finde ud af at ændre deres praksisideologier i deres fællesskaber ved at forhandle nye og nogenlunde fælles standarder for, hvad der er godt og rigtigt og betydningsfuldt for henholdsvis familielivet med Christine og venskabet. Der er således både ændring og kontinuitet på en og samme tid, herunder nye meninger, der skal realiseres og forhandles med nye og gamle betydningsfulde parter og koordineres i relation til de nye handlesammenhænge i Peters liv (fx universitetsmiljøet og forskerfællesskabet), som der også skal gøres plads til. De nye fællesskaber hjælper Peter med at skabe nye standarder, men deltagelsen i dem er også krævende, fordi det nye netop er uvant, tager tid og kræver nyt.

Der er meget, der fylder og må prioriteres i Peters livsførelse i denne periode. Peter kæmper med at få plads til at prioritere mellem de forskellige anliggender i sin livsførelse, som føles dybt meningsfulde, sat op over for indhold, som føles som en uforventet nødvendighed; fx hans anliggende om at flytte, få et nyt og trygt hjem til deres kommende barn. Fordi de bor så langt væk fra de akademiske fællesskaber, opstår der en modsætning til anliggendet om at optjene erfaringer af relevans for kvote to, så han kan blive optaget på sit drømmestudie. Blandt de gode rutiner, som han prioriterer højt, er endvidere at opretholde en god fysisk form med næsten daglige rutiner med fysisk sportsaktivitet, hvor han alt efter bopæl, sikkerhedssituation og tid veksler mellem deltagelse i et træningscenter, karate med dygtige professionelle og squash. Peter går vedvarende op i at leve sundt, spise vegetarisk, en vane, der primært brydes kortvarigt i enkeltsituationer og perioder med ekstremt meget stress, hvor han dulmer stressen med sovemedicin, øl eller lidt sprut. I lange perioder knokler han dagligt med et byggeprojekt, flytninger eller klargøring af børneværelse. I nogle af disse perioder forsøger han samtidig at pleje karatefællesskabet og deltagelsen i universitetsmiljøet, men han må sande, at han bliver nødt til at prioritere nogle af sine interesser fra for at kunne blive klar til at kunne bevæge sig videre. Vedvarende må han

desuden tage hensyn til en begrænset og vedvarende usikker økonomisk situation, hvor det er svært at få råd til både de lange køreture til hans interessefællesskaber, børneudstyr, husleje, mv., hvilket betyder, at han ligeledes må bruge tid på at møde i fogedretten.

I det følgende analyseres det særligt betydningsfulde, dvs. det, der følelsesmæssigt fylder vedvarende og tages op i Peters logs, samt konflikter, brud og diskontinuitet i livsførelsens anliggender. Følelsen af fastlåsthed, frustration og vrede i relation til politiets exit-program er de mest gennemgående følelser, der dominerer hele processen. Der er tale om noget vedvarende og kontinuerligt – i og med at frustrationer og vrede skildres over tid i rigtigt mange audio- og videologs. Der er ikke et eneste sted i hele det enorme empiriske materiale, hvor vi kan finde brud på eller overskridelse af disse negative følelser i relation til politiets exit-program.

5.2.1. Exit-programmet som aversionsterapi

Peter sammenligner exit-programmet med aversionsterapi.³ I Peters situation udgør det en alvorlig modsætning, at det er den politimand, som har stået for efterforskningen af ham, der bliver udpeget som hans exit-koordinator i politiets exit-program. Således reproduceres der en modstand/aversion mod ikke blot politiet – men også hele exit-programmet, inklusive det at skulle holde 'møder' som del af exit-processen. Efter 3-4 måneder i exit-programmet begynder han at få det dårligt, når blot han hører ordet møde. Han får det dårligt med at tale i telefon, og følelsen af aversion breder sig, så selv når det er andre, fx en fra NGO'en Fryshuset Danmark, der nævner ordet møde, føler han det som to jernstænger, der klaskes sammen over hovedet på ham:

Der er ikke noget tidspunkt, hvor jeg føler mig mere ... altså udsat for at vende tilbage til miljøet, end når jeg har talt med de her folk [i politiets exit-program]. De giver mig virkelig følelsen af, at jeg aldrig nogensinde kommer til at forstå den verden her. At jeg aldrig nogensinde kommer til at blive en del af det, fordi jeg bliver konstant uvenner med dem, og det er ikke andet end lukkede døre, jeg møder. Der er ingen muligheder, vi skændes konstant, og de vil have dit, og de vil have dat,

3 Ifølge Gyldendals Den Store Danske er aversionsterapi "en – nu stort set forladt – behandlingsform, hvor noget ubehageligt blev tilføjet den adfærd, man ønskede at fjerne, fx brækmidler sammen med alkohol, elektriske stød i forbindelse med uacceptabel seksuel adfærd etc. Behandlingsformen er opgivet dels af etiske grunde, dels fordi resultaterne ikke holdt i længden. Desuden sås ofte bivirkninger i form af angst over for noget, man ikke ønskede at modvirke – fx alle drikkevarer og enhver form for sex. Teorien bag aversionsterapi byggede på den russiske fysiolog Pavlovs opdagelse af de betingede reflekser." http://www.denstoredanske.dk/Krop,_psyke_og_sundhed/Psykologi/Psykologiske_termer/aversionsterapi

og de vil have møder om alt muligt, men ... jeg føler ikke, at jeg laver andet end at gå til møder med dem ... for deres skyld. (Log, 5.6.14)

Og tre uger efter:

Det er bare trættende og demotiverende. Jeg kommer aldrig nogensinde til at anbefale nogen at gå i politiets exit-program. Det er det værste, jeg har oplevet. Det program overbeviser mig om nogle ting, at systemet ikke fungerer, og at jeg virkelig hører til som kriminel. Det er min første kontakt med systemet, og de er fyldt med løgn. De lyver for os konstant, det er i hvert fald ikke et system, jeg har lyst til at være en del af, *på nogen måde. Det kan gøres uendeligt meget bedre.* (Log, 1.7.14)

Aversionen mod exit-programmet reproduceres til stadighed via exitkoordinatorenes handlinger: Selv efter ca. otte måneders ventetid, hvor politiets exit-program bevilger et sommerhus, så insisterer de på at vælge et sommerhus, der fortsat ligger over hundrede kilometer fra de interessefællesskaber, som Peter har fået tilhørsforhold til, selv om han selv har foreslået billigere løsninger, der lå tæt på disse interessefællesskaber. I den periode, hvor Peter og Christine bor i sommerhuset, må de leve med en vedvarende usikkerhed om, hvorvidt exit-programmet pludselig vil kræve, at de skal flytte videre til et andet sommerhus, dette selv om Christine kan føde hvert øjeblik, og de endnu ikke har fået adgang til en bolig, som de kan flytte ind i. "Det er ren tortur," fortæller Peter i sin log d. 13.11.14. I denne periode sover han kun tre-fire timer om natten, fordi han ligger og spekulerer på problemerne. Erfaringen med at få alt for lidt og afbrudt søvn går igen fra en periode hen over sommeren, hvor de ligeledes levede i stor usikkerhed. I denne anden periode, hvor de lever i sommerhuset, og han kun får tre-fire timers nattesøvn, beskriver han følelsen af depression på dag fire og dag ni: "Jeg har ikke godt af ikke at have noget at tage mig til. Det er farligt for mig, jeg bliver deprimeret af det shit der" (Log, 22.11.14).

I disse to længere perioder med alt for lidt og afbrudt søvn giver stressfølelsen sig også udslag i synsforstyrrelser og vrangforestillinger; han kan fx høre en telefon ringe og tror umiddelbart, at det er hans afdøde far, og han begynder at se skygger uden for vinduet, selv om han godt ved, at der ikke er nogen. Den i forvejen meget høje dosis medicin mod psykoser må sættes op i disse perioder. De psykotiske symptomer forstår vi som reaktion på den doublebind-situation (Laing, 1969), Peter befinder sig i, hvor realiseringen af hans to væsentligste anliggende er grundlæggende truet.

5.2.2. Kortvarig glæde, vedvarende aversion og ensomhed

Følelse af aversion mod exit-programmet reproduceres gennem hele processen, endda også i de få situationer, hvor han har en 'optur' og udtrykker stor glæde i både en log og tre sms'er: "Jeg er fandeme glad for det, jeg er så glad

for [sønnen], og jeg er så glad for, at jeg ikke er i [gruppering]. Det bekræfter, at det er det rigtige valg” (sms’er, 16.12.14).

I tre sms’er d. 16.12.14 skriver Peter: “Så er kommunen gået med til at stille dep og indskud [...] succes”, “jeg er så glad for, at jeg har fået lejligheden”, “jeg er så glad for [sønnen].” Men glæden er kortvarig. Peter er stadig på hospitalets patienthotel med Christine og deres helt nyfødte søn, da politiets exit-koordinator skriver, at Peter har to dage til at skaffe 11.000 kroner til første måneds husleje, og at kommunen alligevel ikke, som det ellers var aftalen, vil bevilge flyttefolk: “Før var det kommunen og politiet, der stressede mig Al Capone-style. Nu er det kommunen og politiet, der stresser mig som civilist” (log, 18.12.14).

Her ser vi en parallel til en anden af politiets exit-kandidater, ‘Chris’, der ligeledes oplever fortsat at blive stresset med “Al Capone-lignende” metoder, selv om han er i politiets exit-program, og han ikke længere er rocker-medlem, et stress-tiltag, der for Chris er med til at lukke handlemuligheder for at tjene lovlige penge og skærper den vedvarende følelse af ensomhed (jf. Mørck, in press 2015).

5.2.3. Følelsen af ‘at være pisse-ensom’

Vedvarende er ligeledes en følelse af “at være pisse-ensom”, “savne at indgå i et fællesskab.” Peter fortæller:

Det er ligesom at sidde i fængsel igen. [...] Det er ikke, fordi jeg går med selvmordstanker – [men] er det det her liv, de [exit-programmet] prøvede at sælge? (Log 4.12.14: Jeg fucking *røvleder mig*)

Peter nævner gentagne gange, at han føler, han står alene, og at han savner nogen, han kan tale med om det. I de perioder, hvor ensomheden nævnes i logs, bor Peter langt fra de mennesker og miljøer, han er ved at få tillid til og opbygge et tilhørsforhold til.

Line har flere gange nævnt, at han bare kan ringe, hvis han har brug for en snak. Alligevel sker det kun to gange i stressende perioder, at Peter benytter sig af handlemuligheden at ringe til Line. Han fortæller, sommeren 2014, at han har fået gradvist sværere ved at tale i telefon, hvorfor han helst kommunikerer via sms’er. Således kan det tænkes, at ensomheden forstærkes af det vilkår, at Peter har dårlige oplevelser med at tale i telefon med exit-programmets politifolk, og at han ved, at telefonen er aflyttet af politiet. Det ikke at have mulighed for et privatliv, hvor han kan tale med nogen, uden at han risikerer, at politiet lytter med, kan meget vel være med til at reproducere denne dybe og vedvarende følelse af ensomhed.

5.2.4. At engagere sig i noget meningsfuldt – at hjælpe andre

Vi ser også et mønster af overskridende handlemuligheder i Peters livsførelse. Det gælder de udvidende og overskridende måder, hvorpå Peter hand-

ler igen og igen ved at engagere sig i at hjælpe andre, der står i en svær situation:

I første del af 2014 hjælper han især en mand med OCD (vi kalder ham Marcus). Peter har mødt Marcus i psykiatrien. Marcus' tvangshandlinger i form af ikke at kunne lade være med at tælle alt, han ser, hjælper Peter Marcus med at bruge til noget konstruktivt, nemlig at tælle kalorier i alt det, han spiser. Marcus er i udgangspunktet overvægtig, men det lykkes ham over en periode på seks måneder at tabe 15 kg. Sammen indfører de nye rutiner i Marcus' livsførelse, de spiller squash to gange om ugen, de laver daglige aktiviteter som fx at arbejde på Peters byggeprojekt, og Peter tager Marcus med til London for dermed at arbejde med at overskride Marcus' angst for at flyve og for at opfylde Marcus' største ønske, som er at se Harrods (Europas største stormagasin) i London (Peter kalder dette frivillige arbejde for projekt DAV – Den Anden Vej). Senere en dag, hvor han selv er ret nede, hjælper han en kammerat, der er pædagogisk assistent, med at reflektere over nogle pædagogiske og private problemstillinger (log, 29.9.14). Da Peter og Christine flytter i sommerhus og ikke længere kommer i den gamle by, møder Peter et par, som han ligeledes begynder at hjælpe med samtaler. I denne periode, hvor han måske er allermest 'nede', i perioden op til fødslen, får han det lidt bedre, når han i logs udtænker ideer om, hvordan man kan lave frivilligt arbejde i form af fælles gratis julemad til udsatte familier, der ikke har råd til at holde juleaften.

Pudsigt nok sker det ofte, at Peter mødes med en af dem, han hjælper, når han er længst nede og selv har det rigtigt dårligt. Måske det er en måde at få meningsfuldhed ind i livsførelsen på og få tankerne ledt væk fra hans egen helt umulige situation? Da Peter læser Lines udkast til denne del af analysen, responderer han, at "han kan godt se, det passer," men det er et af de punkter, hvor han må være "coreblind", fordi han ikke selv har været bevidst om, at engagementet i at hjælpe andre også udløses på disse kritiske tidspunkter i hans liv. Således er handlemuligheden fra Peters side ikke et bevidst anliggende (Dreier, 2008); det sker udtalt, spontant og er således radikalt i Løgstrups forstand (Løgstrup, 1956). Han handler med andre ord ikke med det formål at hjælpe sig selv. Men det at engagere sig i noget meningsfuldt får samtidig en betydning som en overlevelsesmekanisme, der dæmper følelsen af magtesløshed og ensomhed. Denne handlemulighed er overskridende, således at den hjælper ham med at træde vande, at holde ud og til ikke selv at 'gå helt ned'. Der har således vist sig en vis kontinuitet i de overskridende handlemuligheder, Peter benytter sig af for at holde hovedet oven vande og overleve i de værste perioder med doublebind-situationer.

I de følgende afsnit vil vi se på andre former for overskridende handlemuligheder, som udgør mere kollektive handlemåder med overskridende betydning i forhold til de forskellige fastlåsheder, dilemmaer og doublebind-situationer, som han kæmper med i exit-perioden. Og som vi skal se, indeholder mange af disse overskridende handlemuligheder elementer af objektivisering

(Nissen, 2002) og tingsliggørelse (Wenger, 2004), der giver overskridelsen ekstra kraft, magt og betydning.

5.3. Anerkendelse: Interpellation og konstituering af Peter som en unik, legitim og produktiv deltager

Involveringen i kollektive projekter og interessefællesskaber er ligeledes med til at skabe mening i Peters nye liv og med til delvist at overskride følelsen af magtesløshed og ensomhed. Peter fremhæver:

Det her med at blive delagtiggjort i forskellige projekter, det giver mig små følelser af succes – af bekræftelse af, at jeg rent faktisk har noget, som de kan bruge. Altså at jeg har noget at byde på i det her ukendte område, som mit nye liv kommer til at blive forment i. Og der føler jeg, at små succeser skaber flere små succeser. Så det virker rigtig godt. Og der vil jeg prøve aktivt nu at søge flere muligheder for at indgå i flere projekter. (Log, 5.6.14)

Mørck et al. (2013) viser, hvordan tidligere bandemedlemmer og andre i udsatte positioner kan interPELLERES i grænsefællesskaber og derigennem medvirke til at producere nyt ved at bidrage produktivt med oplæg, vigtig kritik og viden på eksempelvis feltet bande-exit:

Jeg får at vide, at jeg bidrager. På det niveau jeg er nu, aner jeg jo slet ikke, hvad jeg laver. Jeg er sammen med alle de her højtuddannede akademikere, og jeg roder rundt i det, men jeg får at vide, at det, jeg kommer med, bidrager, og det er jeg glad for. Fordi i mellemtiden så hjælper det mig, at jeg føler, at jeg bidrager med noget. (Filmen 'Den levede etik')

Nissen (2012) formulerer lidt tilsvarende, hvordan subjektiverings- og objektiveringsprocesser er en del af anerkendelse: "Anerkendelse etablerer en særlig form for 'suspense', således at anerkendelsen rummer magten til at definere den anden som et subjekt på måder, hvorpå selve meningen først opstår senere på vegne af det kollektiv, som er på vej til at opstå" (Nissen, 2012, pp. 170-171). I samme film refererer Peter til Jean Laves seneste artikel (Lave, in press), når han siger "I'm learning what I'm already doing." Peter fortsætter:

Det er jo ligesom det, jeg føler, jeg gør med Line lige nu. Meget af det, vi laver, er noget, vi skaber. Noget af det ved vi i forvejen, men nu får vi en masse teori på det. Vi er jo indgået i et praksisfællesskab, hende og jeg. Og i det praksisfællesskab er vi i gang med at udvide nu, hvor du [Lone Maj Clausen], [og to fra NGO'en Fryshuset Danmark] er en del af det. Vi er i gang med at producere noget nyt. For mig at skabe noget

og indgå i det her praksisfællesskab, der kan jeg godt forstå med udgangspunkt i Dreier og kritisk psykologi – hvordan man kan bevæge sig og være en del af noget fælles, hvordan det påvirker mig. For hele det her fællesskab giver mig mulighed for at nyorientere mig imod det her i stedet for mit gamle fællesskab. Og nogle gange, når jeg ikke lige ved, hvad jeg skal gøre, så har jeg en målsætning helt ude i horisonten, hvor jeg gerne vil nå hen – hvad skal jeg gøre nu i denne her sammenhæng? (Peter, filmen ‘Den levede etik’)

Wenger (2004) skriver, at tingsliggørelse henviser til den “proces, der former vores oplevelse ved at skabe objekter, der bringer denne oplevelse til at stivne i ‘tingslighed’” (p. 73), og til processens “produkt” (Wenger, 2004, p. 75). Deltagelse og tingsliggørelse skal være til stede ifølge Wenger (2004), for at der kan foregå en meningsforhandling og skabelse af ny mening. “Tingsliggørelsen fokuserer meningsforhandlingen” (Wenger, 2004, p. 73). Her er tingsliggørelsen eksempelvis forskningsprocessen, der indeholder to video-interviews, der bliver til en film om ‘Den levede etik’, som igen formidles i denne artikel og bliver til en publikation, som de studerende og andre (fx exit-professionelle) kan lære af. Tingsliggørelsen og Peters deltagelse i skabelsen af den har betydning for vores fælles produktion af mening og for hans opfattelse af, hvad der er meningsfuldt for ham.

Peter anvender teorierne, mens han lærer, og mens han ændrer sig og skaber nyt, og han kommer derigennem sammen med Line og andre til nye forståelser af egen proces, herunder de overskridende brud, de op- og nedture, der har betydning for ham i denne måske sværeste periode i hans liv.

5.3.1. (Grænse)overskridende læring – en “super fed oplevelse”

Peter nævner flere gange, at det er overskridende læring, og at det er grænseoverskridende at skulle deltage aktivt i oplægssammenhænge, hvor han og hans proces bringes i fokus: Fx stiller han op og taler foran flere hundrede kandidatstuderende (i modul D-undervisningen ved Aarhus Universitet): “Min krop har lyst til at bevæge sig ud af den dør deroppe,” siger han, mens han står der, men Peter bliver stående og taler videre. Han op søger den udfordrende og (grænse)overskridende læring, fx indvilger han i at fremlægge, hvad hans gruppe (seks forskere og et par studerende) har talt om i gruppearbejdet i en workshop med Jean Lave. Han fortæller bagefter i en sms: “Jeg var godt nok nervøs – men det er jo ikke uden grund, at det kaldes overskridende læring.” Han fremlægger på engelsk foran akademikere og universitetsfolk med mange års erfaring. Senere samme aften sender han en sms: “Hej Line. Jeg er kørt. Tusinde tak for i dag, den workshop var en super fed oplevelse, den var alt det, jeg håbede på, den ville være, så tak for du gjorde det muligt” (sms, 22.8.14).

Line og Peter fortsætter med at sætte erfaringen på ord, pr. e-mail, hvor Line nævner, at en af de ph.d.-studerende sagde, at det var megasejt, at han havde fremlagt, og det ville hun gerne have fortalt ham:

Det er rart, at andre udefra kan se en udvikling, ud over at jeg selv oplever den. Jeg tror også, det gør det lettere for folk udefra at forholde sig til vores forskning/udvikling af praksisfællesskab, når de får det præsenteret på den måde, du gjorde det til oplægget, eller ved at se den dokumentar, som vi to er ved at lave i øjeblikket, da det må siges at være meget konkret. Nogle gange kan den teoretiske del, og hvordan denne implementeres i vores arbejde, nemlig godt være lidt svær at gøre forståelig. (E-mail fra Peter, 23.8.14)

Så selv om det er krævende, er det en god følelse, deltagelsen i workshops og dokumentarerne giver Peter. Som vi skal se, er denne 'gode følelse' også udtryk for en delvis overskridelse af de analyserede dobbeltheder og double-bind-situationer.

5.3.2. *Exitprogrammet kommer "lidt op på tæerne"*

Den gode følelse reproduceres, da Peter to måneder senere holder oplæg med Line foran 80-100 kriminologer, exit-professionelle, politifolk og justitsministeriets bandeforsker. Han noterer sig efterfølgende, at mange af spørgsmålene var defensive, og at de følte sig kritiseret. Peter overvejer i sine logs, hvordan han næste gang kan formulere sig – så tilhørerne bedre kan tage kritikken til sig og bruge den til at udvikle exit-programmerne:

Note til mig selv: Næste gang vil jeg åbne med at sige, at jeg har nogle kedelige oplevelser med exit-programmet – med, hvordan det har skadet mig. [...] De etablerede er meget defensive og i forsvar. [...] Jeg vil gerne være autentisk, men jeg overvejer, hvordan man kan få de etablerede til at lytte og dermed ændre sig. [...] Jeg nægter at blive en skødehund, men måske lidt mere fokuseret på udviklingsområder. (Logs, d. 26.11.14)

Også her er følelsen god efterfølgende. Et par dage senere er hans fornemmelse, at fremlæggelsen måske alligevel har rykket noget hos nogle af deltagerne: Peter skriver i en sms, at hans exit-kontaktpersoner i kriminalforsorgen og politiet nu selv for første gang i processen aktivt efterspørger en lejekontrakt til den bolig, han netop har fået tilbudt. "Bed du mærke i timingen," skriver Peter – med henvisning til, at vi lige har holdt oplægget i Foreningen for Yngre Kriminologer (FYK). Objektiveringen af hans svære fastlåste situation i power-points og som forskning formidlet i oplæg ser ud til måske også at have udvidende betydning for hans livsbetingelser, ved at kommunen og exit-programmet pludselig lader til at være lidt mere oppe på tæerne, dvs. deltage mere kommunikerende omkring lejekontrakt til en lejlighed og mere villige til at finde pengene til indskud og depositum.

5.3.3. Tingsliggørelse og objektivisering af Peters akademiske ressourcer og potentialer

Vi viser minidokumentarfilm (produceret af Fryshuset Danmark) til flere af oplæggene. Disse dokumentarfilm udgør ligeledes en tingsliggørelse og objektivisering af Peters akademiske ressourcer og potentialer i relation til de etablerede parter. Det er meget vigtigt at få anerkendt og synliggjort Peters ressourcer og potentialer, fordi de etablerede exit-professionelle, der arbejder med ham, overvejende ser ham som et stort problem og 'for tung', til at fremmede kommuner vil tage imod ham.

Vores fælles arbejde med objektivisering og tingsliggørelse af hans akademiske ressourcer og potentialer medvirker til, at andre kan se bevægelsesretningen for sig som realistisk; det muliggør, at de kan anerkende Peters akademiske ressourcer og potentialer, således at de kan stadfæstes og realiseres som positive overskridende ændringer, der med objektiveringen bliver fastholdt og får mere magt og betydning: Nu kan Peter selv, vi og betydningsfulde andre pludselig se Peter i et nyt lys. Peter formulerer med reference til Wenger, hvordan dette er betydningsfuldt, hvis man skal blive accepteret i nye fællesskaber:

Når du gerne vil være en del af et nyt miljø, så har du din egen proces og viden, du kommer med, men du skal stadig valideres af det etablerede miljø. For det er fint nok, at du selv udvikler dig, men du skal stadig vurderes af det etablerede miljø, som skal acceptere det, du bibringer – du kan være en del af det her, og vi accepterer din løbende udvikling. At skulle vurderes og valideres af andre ligger ikke til mig normalt, men hvis ikke jeg havde forstået det, som jeg nu forstår, ud fra hvad Wenger han siger, så havde jeg aldrig tænkt på det heller. Før havde jeg været ligeglad, hvis folk ikke kunne lide mig. Og det er jeg glad for, at jeg fik at vide nu, så jeg kan medtænke det. Og det er en af de måder, vores samarbejde indirekte påvirker mig, fordi det er ikke hende [Line], der som sådan fortæller mig tingene, men det er de forskere, som hun præsenterer mig for, der kan hjælpe mig med de her ting. (Filmen 'Den levede etik')

Peter deltager også på ph.d.-kursus med professorerne Jean Lave og Ross Deuchar:

De to dage, jeg var på ph.d.-kurset, var sindssygt gode, og det var fedt at mærke, hvordan ... det var fedt at have noget at tage mig til akademisk. Det var fedt at komme ind og møde folk og arbejde med dem. (Log 31.8.14)

Ross var totalt blæret [...] rigtig fedt at møde ham, og jeg vil gerne møde hans medforsker. (Sms 2.12.14)

Peter nyder således at få mulighed for at møde forskere som Ross Deuchar og Jean Lave, hvis bøger han har læst, og på lige linje med de ph.d.-studerende bliver hans essaybidrag også taget op til diskussion.

6. Diskussion og opsamling

Artiklen har undersøgt en konkret bande-exit-proces som et forløb over tid ved at analysere de til tider modsætningsfulde anliggender i Peters livsførelse, herunder hvad der henholdsvis fremmer og begrænser, forstyrrer og virker ødelæggende ind på hans væsentligste anliggender om at bevæge sig i retning af et nyt liv som akademiker og far. Artiklen viser endvidere, hvordan samarbejdet med Line er med til at bidrage til at etablere et meningsfuldt civilt liv for Peter. I det følgende afsnit 6.1 vil vi diskutere dette samarbejde, herunder hvordan artiklen også viser nye veje for subjekt-subjekt-forskning, veje, der udfordrer og udvider feltet, således at udsatte medforskere kan inviteres ind i et mere ligeværdigt samarbejde. Efter den diskussion afslutter vi med at opsamle artiklens vigtigste pointer, herunder betydningen af politiets exit-program for Peter (6.2) samt diskussion af, hvordan artiklens analyser vil kunne bidrage bredere eksempelvis til praksisudvikling af bande-exit-feltet (6.3-6.4).

6.1. Betydningen af vores samarbejde – at udvide og udfordre grænserne for forskning

Peter viser gang på gang, at han er aktivt interesseret i at indgå i forskellige praksisfællesskaber på universitetet omkring eksempelvis undervisning, oplæg, ph.d.-kurser og gæsteforsker-workshops. Line inviterer Peter ind og involverer sig samtidig engageret i det kollektive arbejde med delvist at overskride dilemmaer og løsne doublebind-situationer.

På mange måder bryder begge vores ekstra aktive involvering de måder, man typisk bedriver såvel praksisforskning som etnografisk forskning på, hvilket også er blevet påpeget af studerende, som vi diskuterer samarbejdet med. Peter undrer sig i en log over, hvorfor nogle studerende går så meget op i at sætte grænser for forskningen, fx for hvad man ikke må:

Jeg oplever det meget med de her folk: “the line” ... “The line” ... “grænserne”. “Den rigtige side af hegnet”. Hvad for en linje? Det der med ikke at komme “for langt ud” – hvor ud? Spørgsmålet er jo ikke, hvor langt ud, spørgsmålet er, om man er af den rigtige støbning til at gå så langt, som det kræver. “The line ...” What line? Der er ikke nogen linje. Der er kun dig, det er simpelthen det. Hvis man svælger i den illusion om, at der er en linje, som ikke skal krydses, skal man bare huske på, at den linje er skabt af det samfund, man lever i. Der er ikke nogen gyldig objektiv sandhed om, hvad man gør og ikke gør. Der er kun det af samfundet betinget rigtige og forkerte. Der skal altså brydes

nogle normer og regler her. Jeg mener ikke nogle juridiske regler i den forstand, men der skal brydes nogle normer og nogle samfundsmæssige regler om, hvad man kan tillade sig at spørge om, sige, og gøre. Ellers vil der jo aldrig være nogen udvidende og grænseoverskridende forskning. Så var jorden jo stadigvæk flad. (Log, 8.12.14: Ph.d-kursus med Ross Deuchar)

Studerende, der har fulgt vores samarbejde, har også spurgt ind til, om det tætte samarbejde og om vores utraditionelle positioneringer vil kunne medvirke til, at Peter bliver afhængig af Line, så det vil betyde, at Peter ikke vil kunne sige nej, når Line kontinuerligt spørger Peter om diverse ting. De studerende spurgte ligeledes, om det vil kunne skade Peter eller såre ham, hvis Line trækker sig, hvis/når Line på et tidspunkt ikke har tid til at fortsætte det tætte samarbejde.

Disse problematiseringer og formuleringer af etiske udfordringer afspejler for os at se de tidligere nævnte mere alment gældende (ud)fordringer, som K. E. Løgstrup formulerer som menneskets grundlæggende etiske fordring i relationen til andre mennesker. Men som vi forstår den etiske (ud)fordring i vores specifikke samarbejde – så omhandler den *både* den tillid, Peter viser Line i mødet ved at dele så mange af sine logs om svære og følsomme situationer i sit liv, og dette set i relation til Lines vedvarende og særligt presserende etiske fordring om at udvide sin deltagelse og gøre ekstra meget for Peter, *fordi* politiets exit-program og den lokale kommune tøver alt, alt for længe, før de i sidste øjeblik begynder at løfte deres ansvar med hensyn til ny bolig. Derved medvirkede det etablerede exit-system til at skubbe Peter ud i doublebind-situationer, der var så belastende, at de efter seks og otte måneders manglende løsning af Peters boligsituation fremkaldte perioder med psykotiske symptomer. Dette forhold medvirkede til, at Line og Peter også udvidede samarbejdet med alternative og multiple positioneringer (Khawaja & Mørck, 2009) som forsker-forskerlærling, forsker-medforsker, ligesom Line til tider deltog psykolog- og venneagtigt.

6.2. Det etablerede exit-programs produktion af vedvarende ensomhed, svigt og følelsen af 'skakmat'

Det etablerede exit-program, som Peter er del af, er paradoksalt nok først og fremmest med til at ødelægge og forstyrre bevægelsen i retning af at blive til som far og akademiker, dvs. det, som Peter selv ser som et meningsfuldt liv som civil samfundsborger. Dette skyldes, at exit-indsatsen fortløbende og vedvarende reproducerer Peters følelse af doublebinds, følelsen af at stå alene med sine problemer og følelsen af, at fundamentet for at etablere et nyt liv, boligsituationen, ikke rykker, og følelsen af, at han intet kan gøre ved det.

De mest kritiske situationer, hvor Peter er tættest på at opgive håbet om muligheden for et civilt liv, er, når det etablerede system (eksempelvis politiet eller kommunen) svigter. Afsnit 5.2 analyserer de følelser af stress og

psykotiske symptomer, der produceres gennem exit-programmets vedvarende svigt. Det største og mest vedvarende svigt er, at exit-programmet ikke hjælper med at finde en bolig de ni måneder, hvor Peters kone er gravid (jf. også afsnit 3.2). Dette selv om ny bolig i anden kommune nævnes som det mest betydningsfulde vilkår for en vellykket exit-proces (Libak Petersen, 2014a), og selv om politiets exit-koordinator fra start (marts 2014) lovede, at de ville skaffe Peter og hustruen en bolig, hvis han dengang ville flytte ud af byen til et sommerhus, som han selv måtte betale lejen for. Den manglende bolig er den mest forstyrrende begrænsning i forhold til at kunne stifte familie og blive far. Først dagen efter at sønnen er født, melder kommunen, at de godt vil bevilge det nødvendige depositum og indskud til en dyr bolig, Peter og hans hustru selv har måttet finde via private boligsider.

Det forstyrrer og begrænser ligeledes Peters anliggende at blive mere akademiker, at politiet placerer ham i et sommerhus over hundrede kilometer væk fra de for ham meningsfulde interessefællesskaber (omkring interesse-erne academia og karate), som han har formået at tilkæmpe sig legitim adgang til, med mennesker, han føler et stærkt tilhørsforhold til.

6.3. Overskridende handlemuligheder; at hjælpe andre, glæde, engagement og (re)produktionen af håbet om, at en civil fremtid er mulig

I det følgende opsamles de handlemuligheder, der bidrager til overskridende læring for Peter – og som delvist også medvirker til overskridelse af de ovenfor analyserede følelser af doublebinds og ensomhed. Vi opsamler, hvad der er medvirkende til at skabe følelsen af meningsfuldhed, glæde, engagement og håb om, at en civil fremtid også er mulig for en som Peter.

De situationer, der bibringer adgang og tilhørsforhold til det, Peter ser som meningsfulde (interesse)fællesskaber, handler på forskellige måder om identitetsudvikling og om at blive til som civilist, en, der er noget nyt. Det at blive far og stifte familie i eget hjem med Christine er dybt meningsfuldt og bringer stor glæde, da det endelig lykkes. Men fordi muligheden først realiseres efter ti måneders exit-forløb, er det en vedvarende længsel, som samtidig rummer følelsen af stress. At de først får adgang til et hjem, ugen efter at Christine har født sønnen, forstyrrer ligeledes glæden, fordi de må flytte alle deres møbler med en nyfødt baby på armen.

Peter realiserer sit anliggende om at blive mindre rocker, når han bliver til noget nyt, dvs. når hans livsførelse (og midlertidige bopæl) muliggør, at han kan dyrke sine interesser i fx fællesskaber omkring karate og det at få adgang til universitetsmiljøet og blive mere til som akademiker. Disse dele ville han gerne have kunnet dyrke endnu mere intensivt, men lange køreture på flere hundrede kilometer sætter en begrænsning for, hvor ofte han har tid og råd (benzin er dyrt) til at deltage i disse meningsfulde fællesskaber.

Peter føler også en meningsfuldhed ved at kunne hjælpe andre i udsatte positioner, herunder at være med til at skabe alternativer til exit som eksempelvis at bidrage til vores fælles forskning og oplæg. Han vil gerne medvirke

til, at andre ikke behøver at gå igennem det, han føler som en umulig exit-proces, uden rettidig eller reel hjælp fra det etablerede. Ønsket om at bidrage med viden fra et førstepersonsperspektiv, der kan være med til at udfordre og videreudvikle det eksisterende felt i en retning, der viser rummelighed og vægter viden fra personer med levet erfaring på området, er et centralt fokus i den eksisterende convict criminology-litteratur (Leyva & Bickel, 2011, p. 58). Hvor det at få følelsen af meningsfuldhed ved at hjælpe andre måske i nogle af de analyserede situationer (afsnit 5.2.4) har karakter af at holde hovedet over vandet, fordi Peter så engagerer sig i noget andet end sin egen umulige livssituation, så bidrager de andre mere kollektive handlemuligheder (afsnit 5.3) også til delvis overskridelse af de nævnte doublebinds og dobbeltheder.

6.4. Overskridende læring – hvad kan vi mere alment lære af artiklen?

Men overskridende læring handler ikke bare om, hvad Peter lærer, og hvordan Peter ændrer sig. Overskridende læring handler om, hvad vi og forskellige aktører i samfundet, det gælder også exit-programmerne, kan lære af vores forskning.

Vi lærer bl.a. i artiklen, at det er en alt for reduceret forståelse at behandle exit-kandidater som enkeltstående individer, der skal hjælpes/kontrolleres og disciplineres. Peter vokser og bevæger sig ved at få lov til at bidrage produktivt i meningsfulde fællesskaber, hvor han kan blive til noget nyt. Exit-kandidater skal forstås som mennesker; de er unikke personer som alle os andre, hvor det, der betyder meget for personlig udvikling, er muligheden for at indgå i betydningsfulde relationer, der på den ene eller anden måde er del af nye fællesskaber, de finder meningsfulde. Det er vigtigt at være opmærksom på, at der kan være positive aspekter ved deres allerede etablerede rutiner i livsførelsen, som man skal understøtte, kan fortsættes. Således kan der oplagt arbejdes med en vis kontinuitet i exit-kandidatens livsførelse, således at de kan trække på nogle af de ressourcer, relationer og den kultur, de har fra tidligere, men det kræver, at de sammen med betydningsfulde andre samtidig kan transformere og bevæge sig (afsnit 5.2).

At man ikke blot træder ud af bande-rocker-miljøet helt alene som et enkeltstående individ, kan således formodes også at gælde for andre end Peter. Ægtefæller og gode venner kan have vigtig betydning i overgangen – og man kan tage valget at træde ud sammen – og det betyder også, at man sammen må udvikle nye standarder for samvær, nye værdier for, hvad der er rigtigt og forkert, godt og skidt, og gennem et konfliktuelt samarbejde komme til forståelse med de dynamikker, der er med til at trække exit-kandidaterne og deres forandrede fællesskaber i den ene eller den anden retning (jf. 5.1). Libak Pedersen understreger, at det at forlade bande-rocker-miljøerne er en langvarig og ofte besværlig proces, hvor der ofte kan opstå tomrum og en følelse af ensomhed (Libak Pedersen, 2014b, p.38). Disse fund kan indeværende artikel siges at bekræfte, men undersøger yderligere, hvordan oplevelsen af tomhed og barrierer opleves særligt udtalt i forskellige situatio-

ner. Indeværende artikel rummer således en anden kompleksitet og dybde i udforskningen af de processer, der gør sig gældende i arbejdet med exit.

Nogle vil måske indvende, at Peters forløb og bevægelsesretning (mod mere akademiker) er meget speciel og dermed mindre relevant for andre tidligere rockere og bandemedlemmer. Men vi vil argumentere for, at det er de samme principper, der gælder, selv om exit-kandidatens interesser, telos og dermed spændvidde i forandringsambition er mindre end spændet fra ledende rocker-medlem til akademiker. I Mørck (in press, 2015; 2014) analyseres en bevægelsesretning fra bandemedlem til højskole-elev til tømrerlærling og dermed et telos om at blive tømrer. I Mørck (in press, 2015) analyseres bevægelsen fra rocker-prospekt, der engagerer sig i Breathe Smart til højskole-elev og passioneret kunstmaler, til at arbejde som selvstændig. Der eksisterer således mange andre telos, hvor midlet på vejen også er at få adgang til at deltage og bidrage til meningsfulde interessefællesskaber, således at håbet om en mulig civil fremtid vedvarende kan reproduceres.

Tak til reviewer og redaktører for gode forslag til forbedring af artiklen og stor tak til forskningspraktikant Charlotte Johannsen for at hjælpe os med omskrivning efter review.

REFERENCER

- Bateson, G., Jackson, D. D., Haley, J., & Weakland, J. (1956). Towards a Theory of Schizophrenia. *Behavioral Science*, *1*(251).
- Birgden, A. (2015). Maximizing Desistance. Adding Therapeutic Jurisprudence and Human Rights to the Mix. *Criminal Justice and Behavior*, *42*(1), 19–31. DOI: 10.1177/0093854814550024
- Brotherton, D. C., & Barrios, L. (2004). *The Almighty Latin King and Queen Nation: Street Politics and the transformation of a New York city gang*. New York: Columbia University Press.
- Carlsson, C. (2012). Masculinities, Persistence, and Desistance, *Criminology*, *51*(3), 661–693.
- Davies, B., & Gannon, S. (Eds.). (2006). *Doing Collective Biography*. New York, NY: Open University Press.
- Dreier, O. (2008). *Psychotherapy in Everyday Life*. Cambridge University Press. New York: Doi: 10.1080/10749030802477440
- Fink, H. (2010). Efterskrift. In K. E. Løgstrup (Ed.), *Den etiske fordring* (pp. 301–330). Aarhus: Klim.
- Holzkamp, K. (1998). Daglig livsførelse som subjektvidenskabeligt grundkoncept. *Nordiske Udkast*, *2*, 89–117.
- Holzkamp, K. (2013). Psychology: Social Self-understanding on the Reasons for Action in the Conduct of Everyday Life. In E. Schraube & U. Osterkamp (Eds.), *Psychology from the standpoint of the Subject. Selected Writings of Klaus Holzkamp* (pp. 233–341). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hybholt, L., & Mørck, L. L. (2015, in press). Conduct of everyday life and social self-understanding after depression. Theorising beyond the duality of meaningful versus

- routines. *International Society Theoretical Psychology, 2013 proceedings volume contribution*.
- Jacobsen, M. (2012). Udfordringer for bandeforskningen. *Social Kritik, 24*(131), 84-93.
- Khawaja, I., & Mørck, L. (2009). Researcher Positioning. Muslim 'otherness' and beyond. *Qualitative research in psychology, 6*, (1 & 2), 28-45. Doi: 10.1080/14780880902900713
- Kousholt, D. (2006). *Familieliv fra et børneperspektiv. Fællesskaber i børns liv*. Ph.d.-afhandling. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Kristensen, K., & Mørck, L. L. (2016, nr. 1). ADHD Medication and social self-understanding in a Danish Primary School. *European Journal of Psychology of Education*.
- Lave, J. (1999). Læring, mesterlære, social praksis. In K. Nielsen & S. Kvale (Eds.), *Mesterlære. Læring som social praksis* (pp. 35-53). København: Hans Reitzels Forlag.
- Lave, J. (in press). Situated Learning: Historical Process and Practice. Version 30-7-2014, paper presented at a *Workshop: From situated learning to Social Practice Theory – Historical Process and Practice*, 22.8.14 at DPU, Aarhus University.
- Laing, R. D. (1969). *Oplevelsens Politik og Paradisfuglen*. Aalborg: Bibliotek Rhodos.
- Leyva, M., & Bickel, C. (2010). From Corrections to College: The Value of a Convict's Voice. *Western Criminology Review, 11*(1), 50-60. <http://wcr.sonoma.edu/v11n1/Leyva.pdf>
- Libak Pedersen, M. (2014a). Exit-indsatser for rockere og bandemedlemmer. En kortlægning af tiltag under rammemodellen. *Justitsministeriets forskningskontor*. København: April 2014.
- Libak Pedersen, M. (2014b). Veje ind i og veje ud af rocker- og bandemiljøer. En interviewundersøgelse. *Justitsministeriets forskningskontor*. København: September 2014.
- Lihme, B. (2012). Rockerne mangler i ny bog om bandekriminalitet. (May 12). Retrieved February 1, 2014, from <http://politiken.dk/kultur/boger/ECE1622991/rockerne-mangler-i-ny-bog-om-bandekriminalitet/>
- Løgstrup, K. E. (1956). *Den etiske fordring*. Aarhus: Klim.
- Murphy, D. S. (2007). An Ex-Con Teaching Criminal Justice: The Ethics-Emics Debate and the Role of Subjectivity in Academia. *Justice Policy Journal, 4*(1).
- Mørck, L. L. (2006). *Grænsefællesskaber. Læring og overskridelse af marginalisering*. Frederiksberg: Roskilde Universitets Forlag.
- Mørck, L. L., Hussain, K., Møller-Andersen, C., Ozupek, T., Palm, A., & Vorbeck, I. (2013). Praxis development in relation to gang conflicts, Copenhagen Denmark. In I. Langemeyer & S. Schmachtel (Eds.), *Outlines, Special Issue on "Transformative Social Practice and Socio-Critical Knowledge"* (pp. 79-105). <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/outlines/article/view/9794>
- Mørck, L., Carlsen, H., Grøndahl, A., Jensen, C., & Lerche, I. (2011). Etik i kollektivt biografi-arbejde med mødre til 'børn i vanskeligheder'. *Nordiske Udkast, 39*(1 & 2), 39-55.
- Mørck, L. L. (2014) "Learning to live". Expansive learning and mo(ve)ments beyond 'gang exit'. In J. L. Polman, E. A. Kyza, D. K. O'Neill, I. Tabak, W. R. Penuel, A. S. Jurow, K. O'Connor, T. Lee & L. D'Amico (Eds.), *Learning and becoming in practice: The International Conference of the Learning Sciences (ICLS) held in Boulder, Colorado (Vol 1., p. 487-494)*. Boulder: International Society of the Learning Sciences.
- Mørck, L. L. (in press, 2015). Alternativer til 'bande-exit' – At "lære at leve" et nyt liv. In Rosendahl & H. Dorf (Eds.), *Pædagogisk Sociologi – forskning i pædagogisk uddannelse og samfund*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag. Udkommer i 2015.
- Mørck, L., & Huniche, L. (2006). Critical psychology in the Danish context. *Annual Review of Critical Psychology, 5*. Retrieved April 1, 2008, from <http://www.discourseunit.com/arcp/5.htm>, 192-211
- Nissen, M. (2012). *The Subjectivity of Participation. Articulating social work practice with youth in Copenhagen*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Nissen, M. (2002). Det kritiske subjekt. *Psyke & Logos, 23*, 65-85.

- Osterkamp, U. (2000). Livsførelse som subjektvidenskabelig problematik. *Nordiske Udkast*, 5(27).
- Richards, S. C. (2013). The New School of Convict Criminology Thrives and Matures. *Critical Criminology – An international Journal*. Nr. 21: 375-387 DOI 10.1007/s10612-013-9194-3
- Wenger, E. (2004). *Praksisfællesskaber. Læring, mening og identitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Wyatt, J., & Davies, B. (2011). Ethics. In J. Wyatt, K. Gale, S. Gannon & B. Davies (Eds.), *Deleuze & Collaborative Writings: An Immanent plane of composition* (pp. 105-129). New York: Peter Laing.